

TIMMERMAN

Hannens antenner är dubbelt så långa som honans. Larverna lever i gran eller tall.

NATUR I LEKSAND

Leksands Fågelklubb

INFORMATIONSBLAD
TEMANUMMER 3/86

Fäboden är en av Leksandstraktens mest intressanta miljötyper.

Nedre Heden i Ahls socken.

Foto: Staffan Müller.

INNEHÅLL:

Naturen i Nedansiljan.....	3	Blommor i Leksand.....	46
Några av våra fåglar.....	4	Svampar i Leksand.....	51
Våtmarker i Leksand.....	17	Fjärilar i Leksand.....	56
Fiskar i Siljan.....	33	Insekter.....	61
Däggdjuren.....	36	Baksidan.....	64

OMSLAGSBILD: Tjäderlek. Foto: Gunnar Lind.

NATUREN KRING NEDANSILJAN

Text: Staffan Müller.

Leksandstrakten är ett synnerligen värdefullt område för den naturintresserade. Här i det Mellansvenska barrskogsbältet möts det södra och det norra Sverige. På lerorna kring älven och Siljan, utbreder sig en bördig jordbruksbygd. Här återfinns mycket av det djurliv och den flora som blir vanligare i södra Sverige. Limsjön, strax intill Dalälven utgör ett gott exempel på en sydsvensk slättsjö och hyser merparten av de arter som föredrar den näringsrika våtmarken.

Siljan är p.g.a. sin storlek lockande för de fågelarter som gillar maritim miljö. Silltruten och Storskarven syns här regelbundet.

Älven är bred och för så mycket vatten att stränderna ständigt påverkas av dess lopp. I sandbrinkar och älvsälternas återfinnes bl.a. Bäver och Backsvala. Skogssjöarna våtlägger stora marker, främst i västra Leksand. På blankvattnet återfinns lite varstans den ödsliga Storlommen. Fiskgjusen har här en värdefull fristad och häckar med flera par i kommunen.

På myrarna kring skogstjärnarna växer martallarna sega och döljer på mängden plats den skygga Tranans ungar.

Lärkfalk och Stenfalk utnyttjar öppningarna i skogslandskapet, där småfågeln trivs allra bäst och häckar med något tiotal par vardera på våra marker. De forsar och bäckar som för vattnet genom skogen till Siljan, utgör fina biotoper för bl.a. Strömstaren. Även mitt under den smällkalla vintern kan man se den viga fågeln huka sig för ett dopp i det kyliga vattnet.

Fäboden utgör en för våra trakter unik miljö. I den mörka skogen är artantalet mycket lågt, men i de spännande öppningarna av barrskogen som fäbodarna och slogmarkerna omkring dessa utgör, återfinnes ett exotiskt djurliv och en märklig blomsterprakt.

Tyvärr försämras ständigt förutsättningarna för liv kring gårdstunen. Storskogen kryper sig allt närmare den urgamla bebyggelsen och äter sig meter för meter in i Rödstjärtens land.

Området i nordöstra Leksand berörs något av Siljansringen, det i Sverige kanske mest spännande landskapet ur geologisk synvinkel.

Kalken påverkar växtligheten högst påtagligt och kring Plintsberg, Laknäs och Lindberg återfinns många fina orkidélokaler.

Leksand är fantastiskt!

Naturen i alla dess skiftande former utgör en mänsklig oas, som måste vårdas vidare. Denna skrift vill visa lite av vad som erbjuds oss.

NÅGRA AV VÅRA FÅGLAR

Text: Staffan Müller.

Grönbena.

Foto: Gunnar Lind.

Det är inte lätt att göra ett representativt urval av fågelarterna i Leksandstrakten. Många upplever trädgårdens fåglar som de mest typiska för hemtrakten, medan andra väljer att gå ut i en alldeles speciell skogsmark för att kanske leta rätt på en ovanlig hackspettsart, vilken av den senare upplevs som den för breddgraderna och vegetationen typiska arten.

I mitt urval ser jag till fåglar som i de flesta fall lever lite i skymundan och ej är så kända för allmänheten. Arterna är mer eller mindre vanliga i Leksand och återfinnes mestadels i barrskogstrakter. Större delen av Leksand är ju bevuxet med tall och gran.

GRÖNBENAN

Denna vadare dyker redan i mitten av april dyker efter vintervistelsen nere på kontinenten, ja till och med i Nordafrika, kan man återfinna denna vackra vadare under våra mörkaste månader.

Till Limsjön anländer Grönbenan i spridda flockar under 1:a veckan i maj. Snart skiljs de åt och under häckningssäsongen lever fågeln på större, sankar och gräsrika mossar.

Spelflykten är säregen. Hastiga vingslag avlöses av stel segelflykt under det att fågeln sjunger sin trädärkelika strof: Lulli-lulli-lulli-lulli-lulli. Grönbenan bygger sitt bo helt öppet i någon grästuva på myren. De 4 äggen som är ovala och kamouflagefärgat gråbruna ligger ofta prydligt i en stjärnformation med spetsen mot mitten av boet.

På många av Leksandsmyrarna kan denna karaktärsfågel ses från mitten av maj, fram till mitten av juli. Så snart ungarna är flygga beger den sig av på sträck. Under någon höstmånad stannar merparten av våra snäppor till i Camarque för att rugga! Ett kuriosum för dem som besökt Rohne-deltat.

STORLOMMEN

Lommen är också en skogens våtmarksfågel. Många gånger kan man på vårskogsexkursionen sitta och titta på grönbenans spelflykt och samtidigt höra lommens ödesmättade revirrop ute på blankvattnet.

Storlommen är för många stillheten och ensligheten personifierad. Trogligtvis är lommen sin skogssjö trogen år från år. Den väljer att häcka på samma tuva nära strandkanten. Äggen är 2 till antalet, ganska stora och brunfläckiga. Ofta kan man se lomhanen lämna sin hemmasjö för att bege sig till andra fiskevatten. Eftersom den trots sin tyngd är en god flygare, vållar dessa transporter inga problem för fågeln. Under sommarhalvåret finner man lommen i flera av våra skogssjöar. Från början på säsongen kan flera stycken ses samtidigt, men snart har man delat upp sig i olika revir och fåglarna lever enskilt.

På hösten kan man åter igen se spridda flockar på väg mot vinteröppet vatten. Säkrast observerar man Storlommen hos oss vid Kyrkuddarna i månadsskiftet april/maj. Då kan man stundom se ett eller ett par tjog av dem kring vaken vid älvens utlopp från Siljan.

Storlommen är en skogstjärnarnas fågel.

Foto: Gunnar Lind.

Foto: GunnarLind.

SILLTRUTEN

Denna vitfågel hör väl egentligen inte våra trakter till, men närheten till det stora vattnet Siljan gör att den funnit en fristad i Leksandstrakten och nu kan räknas som häckningsfågel i kommunen. Som sagt har den sitt främsta tillhåll ute på Siljan, men ibland avpatrullerar den också bebyggelsen och följer då gärna ett stråk längs älven. Sin boplats har den ute på de kala klipporna Vattholmsskären mitt emellan Leksand-Rättvik och Mora.

Silltruten livnär sig som andra trutar, på en allsidig kost. Fågeln kan både jaga insekter i lufthavet, beta dagmaskar och försörja sig som fiskare i de ytliga vattenlagren. Till skillnad från Gråtruten är den avhållsam från besök vid soptippar och dylika inrättningar. Vid ett besök på Lindbodarna kan man se upp emot 20 Gråtrutar, men knappast någon Silltrut.

Silltruten är till storlek lik Gråtruten, men dess färg är betydligt mörkare brun på ovansidan. Till utseendet mer lik Havstruten, men betydligt mindre. Dessutom är den senare en synnerligen ovanlig gäst hos oss. Försök att ta dig ut på Siljan en vacker sommardag. "Havs-fåglarna" är mycket säregna och vackra att beskåda!

Foto: Sören Stenberg.

PÄRLUGGLAN

Under gnagarår vår mest hörda Uggla. Den finns i nästan all slags barrskogsmiljö och är relativt vanlig i våra skogsmarker även om den inte alltid hörs ho.

Den förträfflige Erik Rosenberg som i sin bok Fåglar i Sverige, beskriver läten och utseende på ett sätt som ingen överträffar, anger Pärlugglan som "vår näst minsta uggla, stor som en Björktrast- med ett väldigt huvud och rätt lång stjärt, den mycket yviga fjäderdräkten är brungrå, beströdd med vita fläckar, pärlor".

Under ett gott gnagarår kan man under en kvällstur från Leksand runt Älgberget och åter, höra ett 20-tal olika Pärlugglor hävda revir, många gånger hörs flera ugglor samtidigt. Givetvis finns hon i samma utsträckning på andra liknande lokaler i kommunen.

När födan tryter, får man däremot vara nöjd med att ha hört enstaka ugglor under samma tur. Pärlugglan har den förunderliga förmågan att variera antalet ägg i kullen efter tillgången på föda. Under extremt gnagarfattiga år uteblir häckningen överhuvudtaget, medan den under riktigt gynnsamma år kan lägga upp emot 8 ägg och även lyckas föda upp hela kullen. Däremellan varierar sedan kullstorleken på tillgång på föda. I stort sett kan man nog också säga att lusten att ropa varierar i motsvarande grad. Under det synnerligen goda gnagaråret 1984 hördes säkert ett 50-tal Pärlugglor i kommunen. Sören Stenberg som under många år följt upp häckningen i kända revir, kunde också konstatera ett tjugotal lyckade häckningar.

Pärlugglan är synnerligen beroende av tillgången på lämpliga boträd och häckar endast där bohål eller holkar finns. Den väljer gärna att bo i gamla Spillkråkehål.

En massiv insats av bl.a. den nämnde Sören Stenberg har inneburit att flera hundra Pärluggleholkar monterats i lämplig terräng, i många fall med lyckat resultat.

I likhet med många andra ugglor, utvandrar många Pärlugglor när födan tryter. På fågelstationerna vid ex.vis Hammarö och Hartzö-Enskär fångas då många ugglor i näten för ringmärkning.

Ett bra sätt att leta efter Pärlugglor, kan vara att i rätt barrskogsmiljö ströva omkring en stilla junikväll. Med en stor portion tålmod och tur kan man då få höra den stora ungvullen ängsligt kviande och tiggande efter mat.

Tjädern är en typisk skogsfågel.

Foto: Gunnar Lind.

Tofsmesen är en av våra vanligaste fåglar.

Foto: Gunnar Lind.

TJÄDERN

En mycket stor fågel. Tuppen kan någon gång väga upp till 5 kilo! Som jaktbart vilt förekommer den i många historier och sägner. Går man ut en kylig aprilmorgon och smyger på de spelande tupparna, kan man förstå den spänning som tjäderjakten gav. Oerhört vaksamma men samtidigt koncentrerade på det hetsiga spelet, utgör tjädern inget lätt byte.

Många av våra tjäderspelplatser har spolierats av det moderna skogsbruket som många gånger omedvetet skövlat utmärkta spellokaler. Huruvida detta kommer att knäcka den svenska tjäderstammen är det svårt att förutsäga, men åtminstone den ringa erfarenhet jag besitter om tjädern, säger mig att det är många faktorer som avgör stammens storlek. Trots många stora hyggen på fina spelplatser, kan man se stora tjäderkullar vissa år. Jag tror att väderleken under kläckningstiden i maj är en mycket avgörande faktor. Samtidigt hör man vittnas om den fantastiska täthet i tjäderstammen som räddade för längesedan och givetvis har vårt moderna nyttjande av skogen, med storavverkning och perforerande skogsbilvägnät och försämrade luft-mark-vatten haft en avgörande betydelse för decimeringen av tjäderstammen.

Bäst kan man se den vackra fåglarna genom att en tidig morgon bege sig ut på skogsbilvägarna i våra skogstrakter. Från bilen kan man på nära håll se tjädern plocka i sig småsten och grus vilket används för att krossa den svårsmälta födan som mestadels består av tallbarr.

TOFSMESEN

En av våra allra vanligaste fåglar. En försiktig uppskattning säger att fågeln tillsammans med Kungsfågeln är vår vanligaste vinterfågel. Nästan varhelst man befinner sig i skogen hörs den varnande fågeln. Genom att låta som en Sparvuggla, en entonig domherrelik vissling (ett läte som kan klaras av envar) kan man ganska lätt locka till sig tofsmesen som ju närmare ljudkällan den kommer, blir allt mer aggressiv. Tofsmesen är en mycket vacker och pigg fågel.

Hos oss häckar den i all slags barrskog och väljer gärna en murken trädstam som boplats. I likhet med Talltitan, en annan av skogens vanligaste tättingar, hackar den gärna själv ut boet ur den murka massan.

Vill du se en tofsmes går du lämpligen ut i äldre barrskogsterräng, lyssnar in ett tjatrande "perrerritt - perrerritt" och följer lätet tills du upptäcker fågeln. Prova också sparvugglemodellen!!!

GRÄSPETT

Gråspettens nuvarande förekomst i Leksand är mycket oviss. Som häckande fågel är den ej längre årsviss. Tidigare kända lokaler, ofta kring lövrika marker vid fäbodar och liknande, har i flera fall avverkats så att de nu är olämpliga häckningsbiotoper för den ovanliga hackspetten.

I likhet med Gröngölingen, är annars Gråspetten relativt oberoende av en alldeles speciell lövbiotop. En stor del av födan utgöres av myror och dess larver och puppor. Därför återfinnes också Gråspetten i skiftande naturtyper.

Gunnar Lind har under många år studerat Gråspetten, dess beteende och födoval. Han har genom sina studier ej fått belägg för det som traditionellt betecknas som Gråspettsbiotop: Aspblandad storskog. Däremot tycks Gråspetten föredra bergsterräng, med företrädesvis gammal tallskog med inslag av smärre björkar. Härav är det tänkbart att den kuperade fäbodterrängen gillas speciellt av Gråspetten. Revirets storlek, torde enligt Lind variera mellan 1 - 4 kvadratkilometer, men under häckningssäsong kan det totala utrymmesbehovet vara upp till 10 kvadratkilometer. Under häckningssäsongen kan man höra hanen i hans livliga uppvaktande av honan. Ett gällt kli-kli-kli-kly-kly-kly, svagare mot slutet och i en fallande tonhöjd. Lätet hörs på ganska långt håll och uppgår som regel till 6 - 12 stavelser, någon gång ända upp till 30, enligt Gunnar Lind.

Gråspetten har ofta stora kullar. I de av Lind undersökta kullarna, varierade äggantalet mellan 7-9 ägg. Någon exakt ruvningstid har ej kunnat konstateras, men ungarna brukar kläckas ungefär samtidigt och blir flygfärdiga efter ca 23 dygn.

När ungarna blir tillräckligt stora för att ta sig upp i ingångshålet, brukar de i likhet med andra hackspettsarter sitta i öppningen och väsnas. Till skillnad från sina släktingar, hörs emellertid Gråspettens ungar inte långväga, blott ett 30-tal meter.

Gunnar Lind har märkt att Gråspetten furagerar inom ett vidsträckt område. Därav är det svårt att observera födoval. Dock har han vid ett 10-tal tillfällen konstaterat att fåglarana söker föda nere på marken, där de hackat på gamla murkna stubbar och omkullfallna stammar. Detta kan bekräfta det troliga födoval, myrpuppor. Efter några veckor på vingar kan man ännu se kullen väl samlad, men snart skingras flocken och ungarna kan då återfinnas lite varstans i markerna.

Eftersom det krävs både tur och skicklighet att få observera en Gråspett under häckningssäsongen, kan det vara mödan värt att vara lite observant under vintern. Inte alltför sällan söker då Gråspetten upp fågelbord i trädgårdar i närheten av skogskanten och kan där ses livnära sig på det vi lägger ut åt vinterfåglarna. Foto: Gunnar Lind.

Trana.

Foto: Sören Stenberg.

Grå flugsnappare.

Foto: Gunnar Lind.

TRANAN

En av våra största fåglar. Med en vingbredd på upp emot 240 cm och kroppslängd på 140 cm, ser den verkligen ståtlig ut när den uppsträckt avpatrullerar ett öppet fält.

Tranan har blivit något av en symbol för Fågelklubben i Leksand, delvis beroende på att den häckar i Limsjön, föreningens skötebarn. Mitt ute i sankmarken får den årligen fram två ungar som i maj månad är kycklingstora och kan ses rulta omkring på den vilande fågelns rygg. Snart är vegetationen uppvuxen så att de unga fåglarna inte kan ses, men man förstår deras närvaro i sjön, eftersom föräldrarna ständigt hukar sig ner i gräset. Efter några veckor har ungarna vuxit till sig så att de kan sträcka sina bruna huvuden över starr och fräken.

Trots att fåglarna lever ganska öppet och oskyddat på Limsjömyren, gör sig ingen fiende besvär med att störa de väldiga fåglarna under någon längre stund. Vid ett par tillfällen har jag sett en räv försöka fånga in en av ungarna, men föräldrarnas starka ben har snart jagat den listige på flykten.

Redan i slutet på juli är ungarna nästan fullstora och kan då ses spankulera i spannmålsodlingarna på Limasidan av Limsjön.

Till skillnad från föräldrarna, är ungarna markant bruna i färgtonen. Den grå dräkten får fågeln först efter den 1:a ruggningen. Ungarna blir könsmogna först efter 6 års ålder. Då kan man förstå att merparten av de tranor vi ser är icke häckande.

Många tranor gör fåfänga försök att stanna kvar i Limsjön under våren, men redan någon vecka efter det att Limsjöparet landat i mitten av april, jagas alla eventuella rastare och kvarvarande tranor iväg, ibland under ett våldsamt uppträdande. Oavsett väder och vind ligger tranan på ägg under den sista veckan i april.

Äggen är som regel två till antalet. Tyvärr omkommer ibland den ena ungen, men hittills har under de senaste 15 åren, åtminstone en unge varje år kommit på vingar och dragit bort med sina föräldrar i början på september.

GRÅ FLUGSNAPPARE

Denna oansenliga och ganska tystlåtna fågel är en av de mest utbredda i landet. I våra fäbodmiljöer trivs den synnerligen väl.

Foto: Sören Stenberg.

ROSENFINKEN

Om någon fågel skulle utses till Dalarnas landskapsfågel, vore Rosenfinken ett lämpligt val. Av någon anledning har den under de senaste decennierna funnit sig väl tillrätta i landet i allmänhet och Dalarna i synnerhet.

Arten härstammar från Asien och uppträdde för första gången i landet på 30-talet. Det var i Säterdalen den först fick fäste, men har nu spritt sig och finns i snart sagt alla av landets delar.

Så sent som 1975 fick man bege sig ner på Dragsängarna för att vara säker på att få se denna vackra fågel. Det tycks som om fågeln med förkärlek väljer igenväxande marker med mycket inslag av vide och björksly samt al. När vegetationen överstiger en viss höjd och lövskogen breder ut sig, avtar fågeln i antal och söker sig till nya igenväxande lokaler.

Idag kan man höra fågeln under häckningssäsong, nästan varhelst i låglandet kring älven och Siljan. Rosenfinken hörs numera också kring de marker runt byarna som snabbt förbuskas. Boet läggs i en låg buske, gärna yngre gran, där läggs de ca 5 äggen som ruvas i ett par veckor. Det karaktäristiska låtet vydi-di-vydi avslöjar arten.

VÄTMARKER I LEKSAND

Text: Staffan Müller.

Kring de våta markerna återfinns de kanske mest intressanta och innehållsrika biotoperna. Såväl växter som djur kräver tillgång på vatten och gränzonen mellan land och vatten har utvecklats till spännande naturstudieobjekt. Leksands kommun innehåller många olika våtmarkstyper. Vanligast är sjön.

Siljan dominerar landskapsbilden i en stor del av kommunen, och får här representera storsjötypen. Den är fattig på öar och näringsrika vikar. Skogssjön är av en helt annan karaktär. Också den är näringsfattig, men betydligt mindre. Många skogssjöar har påverkats av de sura nedfallen och har ett pH-värde som understiger Siljans. En typisk skogssjö i Leksands kommun är Kollsjön i Siljansnäs socken.

Motsatsen till den karga skogssjön, är den näringsrika slättsjön, belägen i låglänt jordbruksbygd och oftast påverkad av lantbrukets gödslingar och kemikalier. Limsjön strax intill Leksands samhälle får representera den typiska slättsjön i vår kommun.

Myren är en våtmarkstyp som varit föremål för särskilda studier under senare år. Många mossar och myrar hotas av utdikning för skogsodling eller för torvtäkt. Floran och faunan är oftast väldigt speciell i myrbiotoperna. Vi skall titta lite närmare på Kollsjömyren strax intill Kollsjön.

Det rinnande vattnet utgör en speciell våtmarkstyp som hyser många extremt anpassade växter och djur. Bottenfloran och många av de vattenlevande djuren har utrustats med en egenartad förmåga att "hålla sig på plats". Många högre växter och djur har också lärt sig leva med det strömmande vattnet. Här kan du läsa om Limån, som ett bra exempel på den strömmande vattenbiotopen.

Älven, d.v.s. österdalälven får här representera det större vattenflödet som kallas älv eller flod.

Siljan.

Foto: Ulf Bond.

SILJAN

Få platser i detta avlånga land har beskrivits i så lyriska ordalag som vår kära Siljan. Konstnärer, poeter och författare har i olika sammanhang sett till att föra ut budskapet om bygdens skönhet så att den för långa tider kommer att finnas i allemans medvetande.

Sjön, som med sina 354 kvadratkilometer utgör Sveriges 6:e största, utgör ett vällovligt avbrott i det tämligen homogena barrskogsbälte som omger Dalarna. Siljan ligger i en mycket intressant älvsänka som gör att många flyttfåglar föredrar området som flyttstråk.

Under vår och höst passerar väldiga flockar av såväl tättingar som vadare och spridda rovfåglar. Dalälven utgör en ledlinje mot norr och söder och fågelskådarna noterar många spännande observationer under årets alla månader. Storleken på sjön medför också att många fåglar med en mer maritim utbredning söker sig till Siljan. Storskarven uppträder här regelbundet. Strandskatan är ärlig i området. Silltrut och Gråtrut återfinnes som häckare på Vattholmsskären. Till och med Ejder kan ibland observeras på Siljan. Stor- och Småskraken får ut kullar på många platser runt sjön.

Det varierande vattenståndet gör det möjligt för ett flertal olika vadarearter att under flyttningen stanna till vid de delvis torrlagda stränderna för att proviantera. Gluttsnäppor, Grönbenor och flera Caldirisarter kan under vår och höst observeras vid bl.a. Kyrkuddarna. Vid Siljans utlopp i älven återfinns under hela vintern och våren isfritt vatten. I vakarna rastar stora flockar änder, gäss och svanar. Värt att notera är också de stora flockar Storlom som framför allt under våren stannar till vid Akersön. Sångsvanen kan under senhösten ses i flera hundra exemplar. När isen breder ut sig flyttar svanarna ner till Insjön och stannar där under de kallaste månaderna.

Vid Fornbybanken återfinns även under de kallaste månaderna öppet vatten vid Byrvikens utlopp i Siljan. I den lilla viken kan man då med lite tur få se ex.vis Alfågel och Knipa. Bland de mer udda observationerna som gjorts här, kan nämnas Rödhuva Dykand och Spetsbergsgås. Siljan är en relativt näringsfattig sjö. Stränderna är steninga och karga. Drillsnäppan och Sädesärlan är två karaktäristiska arter som trivs här. Sjön har under senare år knappast gjort sig känd som någon större fiskesjö, men ännu kan man med lite tur fånga någon av de örtingar som är typiska för Siljan.

Tidigare, före den stora älvutbyggnadens tidevarv, kunde man även så här långt från havet fånga laxar på ett 10-tal kilo i sjön.

Numera återfinns endast den betydligt mindre Siljansöringen, och detta tack vare den tvångsutplantering som regleringsföretaget måste bedriva.

I framtiden hoppas man kunna restaurera några av de vattendrag som förbinder de mindre sjöarna med Siljan så att öringen kan vandra fritt upp till gamla naturliga yngelsjöar som tidigare utgjorde barnkammare åt den vandrande fisken. På detta sätt kanske den unika Siljansöringen kan återges ett naturligt beteende och utbredning.

Utöver öringen, kan man hitta Abborre, Gädda, Sik, Siklöja, Simpa, Lake, Id, Nors och Mört m.fl. i Siljan.

Den odlade matfisken Forell som med jämna mellanrum rymmer från nätkassarna i Siljan och Älven, klarar sig också i frihet och kan fångas i nät eller på krok. Minken finns här och var och ställer till stor skada på främst fågellivet där den får härja fritt. Älg och Rådjur kan ibland ses längs stränderna, någon gång till och med Utter. Som mer kurios, har det hänt att man sparat Varg och Lo över Siljans snötäckta is.

KOLLSJÖN OCH MYREN

Den sammanlagda ytan av Stora och Lilla Kollsjön överskrider inte mycket mer än en kvadratkilometer. Ändå är sjön väldigt innehållsrik och hyser ett mycket intressant fågelliv.

I de små bladvassdungarna och kring starrstränderna är insektslivet rikt. Detta gynnar såväl fågel som fisk i sjön.

Fiskgjusen kan ofta ses hänga över sjön, ständigt på jakt efter fisk i det grunda vattnet. Inte alltför sällan besöks sjön också av unga Hägrar, som även de gynnas av det ringa vattendjupet.

Såväl Stor- som Smålom kan stundom ses fiska i sjön. Den förstnämnda är årlig häckfågel i Kollsjön. Skrattmås och Fiskmås samt Fisktärna hör till de "vitfåglar" som regelbundet finns kring sjön.

Gräsanden och Krickan ruggar här och kan ses i flera tiotal under sommaren. Drillsnäppa, Sädessärla och Sävspurv är karaktärsfåglar vid stranden som ömsom är stenig och ömsom är dyg.

Abborren är här den vanligaste fisken, men såväl Gädda som Mört trivs också i Kollsjön.

Arhundraden av landhöjning har bildat myrmarker kring Kollsjön, vars egentliga våtmark i dag utgörs av en mycket grund sjöyta vilken inom några sekel helt kommer att torrläggas som moss- eller myrmark.

En försommarkväll vid Kollsjön.

Foto: Staffan Müller.

Kollsjömyren förbinder idag "fastlandet" vid Forsens fäbod och Jobsarbo med Näset som tidigare varit en ö mitt ute i sjön.

Myren är på intet sätt unik, men hyser ett mycket representativt urval av den fauna och flora som är typisk för biotopen.

Den dominerande växtligheten utgörs av Myrtall, Skvattram och Hjortron. De ytor som utsatts för tidigare torvtäkt, är blötare och domineras av olika vitmossor. Tuvullen förekommer här rikligt liksom Tranbär och Kråkbär.

Av fåglarna på myren, är Trädpiplärkan och Gulärlan är den vanligaste. Tranan häckar här, liksom Grönbenan.

Både Göken och Dubbeltrasten tycks finna utmärkta marker för födosök på den öppna myren.

I Björksnår och Vide längs myrkanten återfinns både Bergfink och Vide-sparv som årliga häckfåglar vid Kollsjön.

Orren hörs om våren bubbla ut sitt spel. Som mest har här setts 40 tuppar på samma spelplats. Överallt på myren hittar man den typiska Orrspillningen som vittnar om fågelns närvaro.

Närheten till samhället gör Limsjön extra intressant.

Foto: Staffan Müller.

LIMSJÖN

För många fågelskådare är slättsjön de förnämsta utflyktsmålet. Vi känner väl till Tåkern, Hornborgasjön och Krankesjön. Våtmarker som beskrivits i en rad böcker och publikationer. Slättsjön med dess omgivande marker, ofta starkt förbuskade, hör också till den mest fågel-täta biotopen i landet.

För vår del, utgör Limsjön i Leksand en typisk slättsjö. Här har under årens lopp mellan 150 och 200 olika fågelarter observerats. Varje år dyker nya arter upp och Limsjön kan med fog sägas utgöra Leksands mest innehållsrika fågelokal.

Tidigare var sjön en vik av Dalälven. Landhöjning och övergödning av de odlade markerna runt viken, har medfört att den vuxit igen och idag mest ser ut som en äng.

Förresten skrev den kände upptäcksresanden Abraham Hülphers redan 1757 "I Nor eller Limsjön (hvilken sommartid mäst är Äng, men om Wären, då vattnet ifrån Elfven uppstiger, gifver lite fisk) uppehålla sig om hösten många hundrade Swanar som hela vintern flytta emellan Insjön i Ahl och Leksands Kyrka, hwaräst Elfven icke fryser: dessa gifwa ifrån sig et starkt läte och blifwa någre ibland fångade af Sokne-Boerne." Redan för 200 år sedan var således Limsjön en utpräglad "fågelsjö", grund och vegetationsrik under växtperioden. De många hundra svanarna finns än i dag kvar och under kyliga novemberätter kan man höra Sångsvanens ödsliga klagan över det kalla vattnet. Limsjön omfattar knappt 100 ha våtmark.

Sjön är ca 2 km lång och sträcker sig från Dalälven vid Norsbro, till Vagnäs i norr.

Sjöns bredd varierar mellan ett par hundra och åtta hundra meter. Förändringarna vid Limsjön har under senare år varit påtagliga. Det stora buskområdet mellan sjön och Lima by har återställts till jordbruksmark.

Soptippen, tidigare ett säkert tillhåll för rovfåglar och framför allt fröätande fåglar, har avvecklats och bebyggts med en bensinmack. Riksvägen skär med sin nya sträckning tvärs igenom vassbältet i sydvästra delen av sjön. Detta har fått till följd att åtminstone temporärt många olika tättingar slagits ut, ex.vis Flodsångare och Kärrsångare.

Tidigare odlades markerna kring Limsjöns nordöstra del. I stubbåkrarna kunde man förr se den Blå Kärrhöken jaga.

Nu mera bedrivs här inget jordbruk, men för fågellivet har ändå den nyligen etablerade golfbanan blivit av godo. Markerna hålls öppna och den för slättsjön karaktäristiska landskapsbilden bibehålls. Vattendjupet i Limsjön överstiger knappast någonstans 2 meter. Vid normalvattenstånd kan man även under sommartid vada tvärs över sjön. Bristen på vatten medför att den i Limsjön häckande sjöfågeln mestadels håller till vid de små bäckar som flyter genom sjön. Många fågelarter missgynnas också av det varierande vattenståndet. Knölsvan, Svarthakedopping och Skrattmås, m.fl. gör varje år tappra försök att häcka, bygger bo och lägger ägg, men mister efter några dagar äggkullen som flyter iväg med värfloden ut i älven. Fisket i sjön är synnerligen aktivt under några få dagar i månadsskiftet maj/juni då lekande Gädda fångas i de grunda vattensamlingarna. Tyvärr torde reproduktionen av Gädda vara mycket dålig i Limsjön. Ofta ser man förtorkade romkorn ligga "på land" när värfloden passerat och vattnet i sjön sjunkit undan. En dämning med möjlighet för den lekande fisken att fritt ta sig ut och in från älven, kan säkert bidra till att fiskföryngringen i sjön gynnas påtagligt. Vanligast förekommande fiskarter i Limsjön torde vara: Abborre, Gädda, Mört, Id och Sutare. En tämligen traditionell slättsjöuppsättning.

FÅGELÅRET VID LIMSJÖN

Limsjön uppvisar under årets alla månader den typiska karaktären av fågelrik slättsjö. Givetvis är de kalla isbelagda vintermånaderna sämre än toppmånaderna kring midsommar, men låt oss följa fågelåret vid Limsjön.

I januari är dagarna korta. Mest återfinns här då mesar av olika slag som livnär sig på fröer och enstaka insekter som övervintrar i vegetationen. Blåmesen livnär sig med förkärlek på bladvassens fröer. Här kan också ses Stjärtmes och titor som vandrar i flockar runt sjön.

Skator och finkar ses här också.

När dagarna blir längre och varmare ökar fågelsången vid Limsjön. Gnagarna kan sticka upp sin nos över snötäcket. Kanske kan man då få se en Kattuggla jaga i skymningen.

Fram i mars och april börjar det första smältvattnet bilda små vakar i sjön. Omgående dyker då olika vattenberoende fåglar upp. Gråtrutarna brukar landa på isen.

Under vintertid kan man stundom få se Stjärtmesar, enstaka eller i flock, stryka omkring vid Limsjön.

Foto Viking Ohlson/N

Stämning.

Foto: Lars Dahlström.

Gräsänder och Knipor som legat och tryckt på, i väntan på öppet vatten, landar i sjön. Salskraken är tidig och brukar nästan årligen ses framför allt i åarnas utlopp i Limsjön. Fågeln är otroligt vacker och brukar vara en av höjdpunkterna under året.

De första Viporna och Sädesärlorna landar också vid vakkanterna som snart blir större och större.

Bläsänder, Kricka och Skrakar tillstöter och snart antar sjön ett utseende som fågelsjö. Sångsvanen, på väg norrut, stannar gärna till i några veckor och äter upp sig i Limsjön. Ibland har svanarna sällskap av enstaka Grågäss eller Sädgäss. Kanadagäsen blir allt vanligare i sjön, men hittills har inget par häckat här. Knölsvanen däremot har etablerat sig i Limsjön. Den tillhör också de tidigaste besökarna i sjön.

Rörhöns Sothöns och Skäggdoppingar gör övriga fåglar sällskap i sjön. I slutet på april återvänder Tranan till sjön och redan den 25 ligger den på ägg, i stort sett oberoende av snödjup och vattenstånd. När reviret är etablerat jagas andra rastande Tranor effektivt bort av hemmaparet.

De första vadarna anländer. Först kommer Drill- och Skogssnäppan. Inte många dagar senare kan man se flera hundra Grönbenor, Brushanar och Gluttsnäppor i sjön. Tyvärr stiger vattnet nu alltför fort i Siljan och Limsjön. Vadarna måste söka sig bort från de näringsrika stränderna vid fågeltornet. Men med hjälp av en kikare kan man följa deras förehavanden ute på grunden mitt i sjön några hundra meter från tornet.

Brushanens tysta spel är en mycket säregen upplevelse.

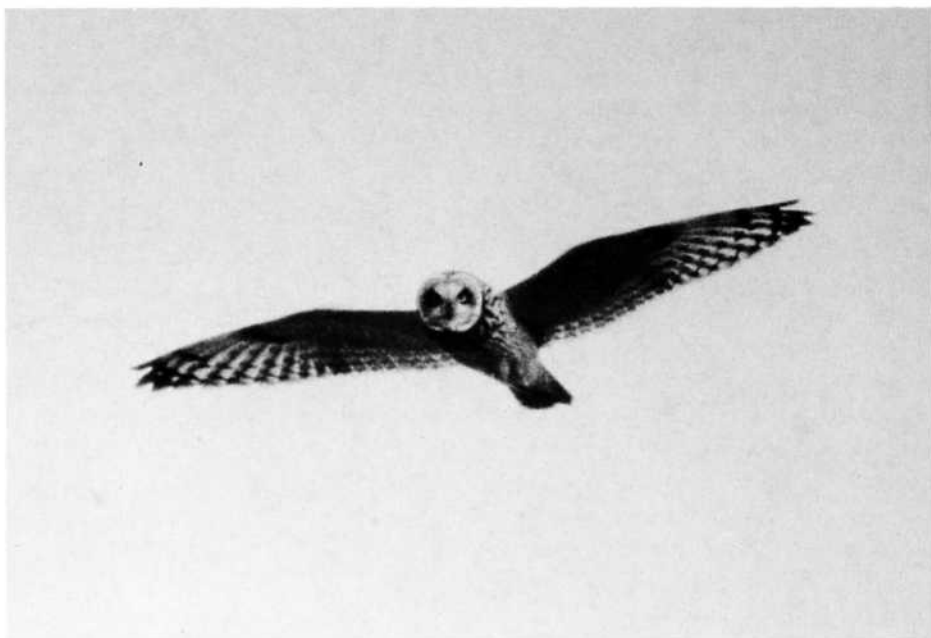
Svartsnäppor och Rödbenor tillstöter i spridda flockar och efter några dagar har man lärt sig de olika vadarelätena och kan urskilja åtminstone några fåglar utan att de kan observeras i kikaren.

Senare under maj händer allt slag i slag.

Många tättingar på väg norrut, mellanlandar några timmar. Blåhake och Gulärta kan ses i flera hundra, med lite tur. I samma veva brukar Småspoven passera. Efter att par dagar är alla försvunna och de mindre spovarna kan först nästa vår åter igen ses vid sjön.

När vattnet stiger i sjön dyker Vigg, Storskrake och Brunand upp. De trivs bäst i vattendjup som möjliggör dykning och är helt knutna till sjön under den korta period vattendjupet kan uppnå åtminstone halvanan meter.

Sångarna anländer relativt tidigt. Redan i mitten av maj hörs Rör- och Sävsångarnas sträva sång ute från vassarna.

Jordugglan, en mäktig seglare.

Foto: Olof Lindberg.

Gräshoppssångaren kommer också och är omisskännlig på sin sirrande sång.

Fiskgjusen gillar det öppna vattnet och kan nästan ständigt ses jaga över vattenytan. Brun Kärrhök stannar till här men har aldrig lyckats häcka. Det är synd, för på något sätt är den fågeln kronan på verket i en fin fågelsjö. Vanligare förekommer i stället Blå Kärrhök och i viss mån Jorduggla under sträcket.

Stenfalken och Tornfalken väljer också Limsjön som flyttstråk. De senare stannar till över sommaren och brukar få fram några ungar på åtminstone ett par platser runt sjön.

Senare anländer Lärkfalken. Också den väljer att häcka vid sjön även om den kan färdas längre till och från skafferiet än Tornfalken. Dagligen ses den under sommaren på den trefot som Fågelklubben en gång satte ut som utkikspunkt för rovfåglaerna.

Senast av alla kommer de insektslevande tättingarna till sjön. Ibland hörs Näktergalen i buskarna kring Norsbro. Då är det redan försommar och de första höststräckande Svartsnäpporna har redan passerat Limsjön på väg söderut!

Knipan får snart fram sina ungar och följs snart av Sothöna och Skäggdopping. Även några Gräsands- och Bläsandskullar kan ses i Limsjön som nu växer igen snabbt och skapar otaliga möjligheter för fåglarna att gömma sig för fågelskadaren.

Fågelsången tystnar snart och fram i juli hörs bara de ständiga visslingar och pip som utgör sjöfåglaernas locklåten när de söker efter varandra i den tätande vegetationen.

Enstaka Gluttsnäppor och Grönbenor börjar också höras under högsommaren. Många av de vadare som misslyckats med häckningen återvänder omgående till mer gynnsamma platser längre söderut.

Redan i Insjön kan man få se merparten av Sveriges vadarearter representerade under en försommar och höst, om vattenståndet är gynnsamt lågt.

Snart samlas Kanadagäsen och änderna i stora flockar i sjön. Hösten närmar sig. Ofta medför de ymniga höstregnen att vattenståndet åter stiger i Limsjön. Dykänder av olika slag kan då ses på väg söderut. Stora flockar av Stare, Berg- och Bofink hör också Limsjöhösten till. Kanadagäsen stannar så länge vattnet är isfritt och har under sena oktober och novemberätter sällskap av hundrade Sångsvanar som nu återvänt från sommarvistena i norr.

Sångsvanens ljudliga klaganden hörs mycket långväga och har försatt mångas fantasi i rörelse. Isen har redan frusit sig tjock innan de sista Sångsvanarna bemödar sig iväg. Många kommer inte längre än till Insjön, ens under den kallaste vinterperioden.

Fram i december, när dagen är som kortast, har många av de övervintande fåglarna bråda tider med att söka föda. Det futtiga dagsljuset räcker precis till för att de skall hinna proviantera för natten. En timmas lättja kan medföra att nattkylan definitivt knäcker det energiförråd som lagrats i fettvävnaderna på fåglarna. Atgången på fåglar är stort under vintern och endast en liten spillra av den ursprungliga stammen klarar vintern och gör sig beredda att föra arten vidare under den vår som skall komma.

Strömstarten
tillhör Limån.

Foto: Ragnar Nyberg.

LIMÅN

Limån har fortfarande, trots vattenkraftutbyggnad och rensningar, ännu karaktären av stor skogsbäck, som föder tankar om ädelfiske och kräftfångst. Många av de gamla nedlagda kvarnarna och fördämningarna, gjorda för flottningen, utgör i dag effektiva barriärer för Öringens möjlighet att som tidigare bege sig upp genom Limån och Brasån till lekvattnen i Ejen och Gryssen. Dessa hinder borde omedelbart rivas och starka krafter är också på gång för att försöka förbättra möjligheterna för fiskens vandringar.

I Limån finns förutom fisk, även Bäver och allehanda fåglar. Strömstartaren har i åsystemet flera revir. Under vintern kan man nästan dagligen se Strömstartar på födosök alldeles nedströms Ejendammen.

Det är av största vikt att vi i framtiden reserverar några av de större bäckarna och åarna för djurlivet i våra marker.

Det rinnande vattnet utgör en oerhört viktig del av en frisk natur. Sländor och andra insekter produceras här och utgör stapelföda både för fåglar och fisk.

Att följa Limån från Siljan upp genom jordbrukslandskapet vid bruket, förbi kvarndammarna och branterna upp mot Brasjön, vidare över myrarna mot Ejen in på storskogen vid Gryssen och Oppejen är en naturupplevelse som vore alla förunnad. Vi får inte ta bort förutsättningarna för det rinnande vattnets biotop, bara på grund av kortsiktiga ekonomiska intressen.

Lägg i kanoten någonstans längs ån, när vårmältningen för mycket vatten är systemet lättframkomligt och uppvisar sin kanske bästa sida då.

ÄLVEN

Dalälven nedströms Siljan är en mycket intressant biotop.

Kring Leksands samhälle är vegetationen planterad. Pilar hänger över vattnet som stilla flyter mot havet.

Vid kyrkan frodas i de sydligt sluttande branterna, Hassel och Lind. Enorma Tallar står som en barriär mot erroderingen, men en efter en faller sakta ifrån där de står i den flyktiga sandslutningen. Storskrake, Gräsand och Knipa kan ständigt ses på eller över älven. Bävern har fina tillhåll strax söder om Norsbro. I de lummiga strandskogarna återfinns allehanda sångare och bl.a. Mindre Hackspett och Gröngöling. Har det bildats en sandbrink, ökar chanserna för Backsvalan att hitta lämpliga boplatser och på flera platser mellan Leksand och Häradsbygden återfinns också smärre kolonier. Troligen är det endast en tidsfråga innan det första paret Kungsfiskare etablerar sig vid älven.

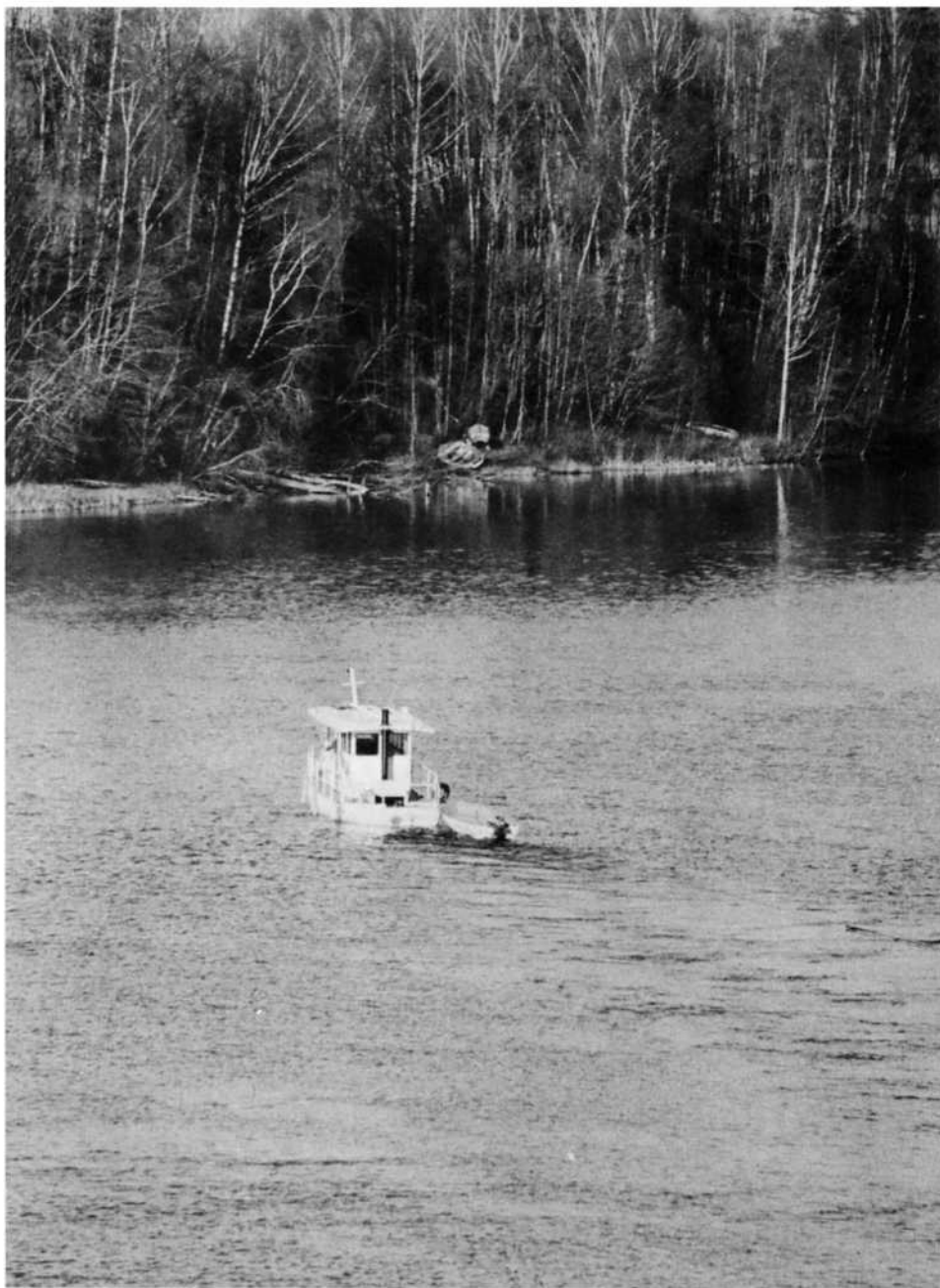
Under vintern rastar Sångsvan och Knölsvan i älven.

Strömstartaren brukar ses vid Naturrastplatsen och uppmärksammas lätt på sin skarpa vissling som överröstar det mesta av vinterns ljud.

Flera kråkfåglar gillar det litet skräpiga landskapet närmast älven. Här finns gott om murknande träd som ger lämplig födolokal för den Större Hackspetten. Siskor och Finkar, Korsnäbbar och Mesar förekommer här ymnigt.

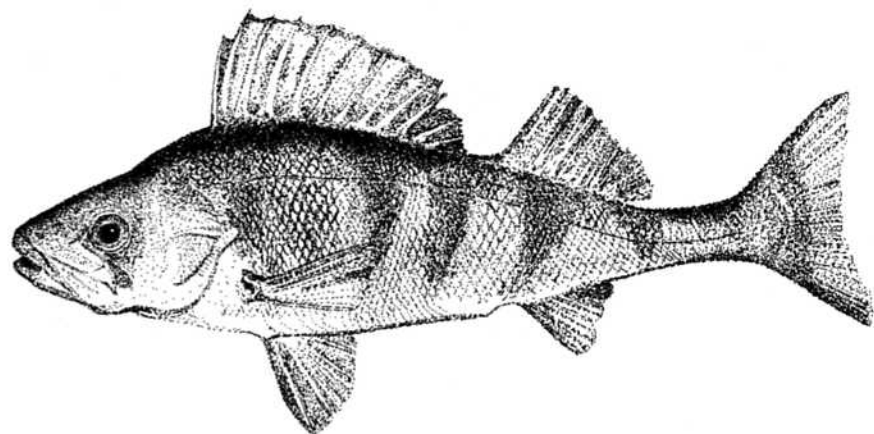
Tyvärr har intresset för den skymmande strandvegetationen längs älven blivit stort för planerarnas ögon. Den "skräpiga lövskogen" som är så otroligt värdefull för fågelliv och flora, faller inte alla i smaken. Rensas det för hårt i slänterna kommer naturen genast att slå tillbaka. Det 50-tal meter som nu är säkerhetsgräns mellan det rinnande vattnet och riksvägen, kan ätas upp på en sekund om vattnet får fritt spelrum på de känsliga älvbrinkarna. Den naturliga avverkning som Bävern nu står för är en alldeles tillräcklig föryngring i området.

Dragsängarna i Insjön utgör en sträcka av älvstranden som hör till de mest intressanta fågellokalerna i kommunen. Lövskogen på de gamla översvämningssmarkerna är synnerligen intressanta för främst tättingar. Under relativt lågvatten är också stranden under hösten synnerligen vadarerik. Gunnar Lind som regelbundet noterat vadaresträcket på Dragsängarna, har observerat merparten av våra svenska och de arktiska vadarna på sträck söderut. Kärrsnäppan torde vara den vanligaste. Under vårtid har som regel vadarna bråttom att nå sina häckningsplatser i norr och föredrar då att snabbt passera våra trakter. Därför är vadareobservationerna färre under denna tid.

Älven.

Foto: Staffan Müller.

FISKAR I SILJAN

Text: Kjell Leander.

Siljan har en gång haft direktförbindelse med havet. Det var för omkring 10000 år sedan, då inlandsisen smälte.

Detta ishav kallas för ANCYLUSSJÖN och än i dag kan man hitta s.k. relik fauna som härstammar från ett istida hav.

Det är dels Hornsimpa, men även små Råkor, MYSIS RELICTA.

Landhöjningen har sedan lyft upp Siljan till 161 meter över nuvarande havsnivå. Djurlivet har anpassat sig till detta förhållande, de som inte har klarat anpassningen dog naturligtvis ut.

Karl Erik Forsslund skrev 1921 i sin bok "Med Dalälven från källorna till havet" om fisket i Siljan.

Sammanlagt hyser Siljan ej fler än 17-18 fiskarter, som övervägande tillhör den Nordiska faunan. Mest fiskas här i sjöns nordligaste del, i Mora och kring Sollerön, sämst anses Rättviken, och sämre kommer det att bli överallt.

Efter Siljans reglering, som sannolikt kommer att till större delen förstöra såväl Sikfisket, det viktigaste i Siljan, som fisket av Lake och Siklöja, om ej tjänliga medel vidtagas däremot, säger Lantbruksstyrelsen i sitt utlåtande.

Detta skrevs alltså för mer än 60 år sedan. Siklöjan eventuellt Siklöjorna, eftersom den har olika namn runt Siljan, är den ymnigast förekommande fiskarten. Den kallas även Blikta. Några anser att Blikta och Siklöja är olika arter, andra menar att bastardisering ägt rum. Siklöjan är en stimfisk och utgör huvudföda för många andra djur.

Den sportfiskande fiskaren har störst chans att få Abborre, Mört och Gädda. På vintern kan man också få Sik och Lake. Röding saknas i Siljan. Trots att man skulle kunna förvänta sig just den arten i en så stor, djup och kall sjö. (Största djup är 134 m.)

Till de mer ekonomiskt värdefulla fiskarna hör öringen. I Siljan finns en vandrande öring som kallas Siljanslax. Den har Siljan som sitt "hav" och går upp i åar och älvar för att leka.

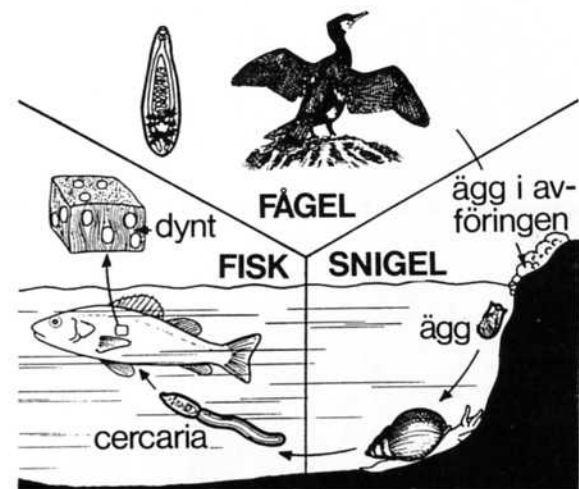
P.g.a. Siljans reglering, som Karl Erik Forsslund påpekade 1921, är arten numera hotad trots odling och stödutsättning. Som bekant är älven uppströms Mora utbyggd med många kraftverk och i de mindre åarna hittar man minikraftverk och dammar som stoppar vandringsen.

Med Siljanslax menas den speciella öringvariant som naturligt förekommer i sjön. Den matfisk som odlas i kassar och säljes under beteckningen Siljanslax är i själva verket Regnbågsöring.

Fiskar som man kan få i nät, förutom de redan nämnda, är Gers (Snorgers), Nors och Id. Harr finns sparsamt och Al fås ibland på långrev. Vid vissa åmynningar uppträder Nejonögon och Kvidd (Elritsa) som där kan fångas till agn. Vid steniga stränder finns Stensimpa. Sällsynt uppträder Sutare, kanske som resultat av inplantering. Björkna har också fångats, eventuellt har den av misstag hamnat i sjön tillsammans med utsättning av annan fisk.

De fågelarter som bl.a. "fiskar" i Siljan är: Fiskgjuse, Stor- och Småskrak, Storlom, Häger, Skäggdopping, Fisktärna, Skrattmås, Fiskmås, Gråtrut och även havsfågeln Silltrut. En annan utpräglad havsförekommande fågelart har nu sensationellt börjat uppträda, nämligen Skarv. Den smörjer säkert kråset med det skafferier som finns av Siklöja.

När man nu skriver om några fisk- och fågelarter är det kanske också på sin plats att påvisa ett ekologiskt samband mellan fisk och fågel. De som fiskar, märker att fisk mycket ofta har parasiter. I köttet kan man hitta små blåsor, s.k. Dynt. För det mesta är dessa ofarliga för människan, men de fåglar som äter rå fisk får dynten i kroppen. Fåg-larna förvärvor då en plattmaskinfektion, se fig.

Snäckor är mellanvärdar för detta komplicerade samband, och varma somrar kan badande människor få utslag när Cercarier går in i skinnet. Många säger att de har bitt av "vattenloppor", när det i själva verket är ett angrepp av en plattmask, som tror att den badande är en fisk! I Siljan finns många fler komplicerade ekologiska samband som är av mycket mångskiftande natur.

Siljansöringen är ju hotad, och för dess överlevnad och fortbestånd måste reproduktionsområden skapas. När öringen inte kommer upp i åarna, är artens framtid helt beroende av utplantering.

Med tanke på de fiender en fisk har, t.ex. fåglar, rovfiskar, parasiter, är resultatet av utplanteringen ett netto av ca 2%. Om 20000 yngel sätts ut i sjön och 98% försvinner, innebär det i genomsnitt EN öring per kvadratkilometer av Siljans yta!

Om sjön även fortsättningsvis får behålla sitt fina vatten utan nedsmutsningar, kan säkert fisket utvecklas. Tar man ekologiska hänsyn till djurlivet i och kring Siljan blir sjön kanske i ännu högre grad till glädje och nytta för alla omkringboende.

Foto: Gösta Tysk.

DÄGGDJUREN

Text: Staffan Müller.

Däggdjursfaunan i Leksand representeras främst av de arter som hör barrskogsbältet till. De bördiga slätterna kring Siljan och Dalälven lämnar också utrymme för lite mer sydliga arter. Alla de 4 stora rovdjuren har under senare år besökt Leksands Kommun. Detta vittnar också om att det inom våra gränser rymmes så mycket vildmark att Leksand är lämpat åtminstone som tillfällig vistelseort för såväl Björn som Varg, Järv och Lo. Vi väljer att här presentera Älgen, Bävern, Rådjuret, Björnen och Räven.

ÄLG

Med sin kroppslängd, strax under 3 meter och med en boghöjd på drygt 2 meter, är älgen väl värd epitetet skogens konung.

Leksands kommun är en typisk skogsbygd, även om vykort och målningar försöker påstå något annat. Rent biologiskt tillhör vi det mellansvenska barrskogsbältet och i den naturtypen trivs Älgen.

Det svenska älgbeståndet har genom åren genomgått mycket dramatiska förändringar. Under förhistorisk tid var den ett vanligt däggdjur inte bara i Nordeuropa utan förekom då också vanligt långt ner på kontinenten. Under 1700-talet försvagades den svenska älgstammen kraftigt och efter 100 års idog jakt, återstod endast små rester av stammen.

Ur spillrorna har sedan en ny älgstam blommat upp och sedan drygt 20 år har älgen blivit mycket vanlig i nästan hela landet. I Leksands kommun uppskattas beståndet i dag till ca 900 djur, (ca 300 år 1965) att jämföras med 1981/82 nåddes en kulmen på 1100 älgar, men senare års avskjutning har således decimerat stammen. Jägarna skymtar nu en uppgång i antalet även om kvaliteten på många av djuren är väldigt skiftande.

Troligtvis kommer kommunen att ha utrymme för minst 1000 älgar även i framtiden. Det moderna skogsbruket gynnar älgstammen och några större förändringar i den skötseln har det ej varslats om.

Älgen ställer på många håll till stor skada på främst unga tallplanteringar, och besvärar stundom motionärer i våra elljusspår. Ären av allmän expansion har definitivt inte gjort älgen skyggare. Nu kommer den utan större fruktan fram till boningshusen och några har specialiserat sitt födoval till trädgårdens fruktodlingar.

Annars är älgen mest inriktad på tallskott samt kvistar och bark från främst Asp och Rönn. Under sommartid betar den också örter och gräs. Älgkon föder vanligen 2 kalvar vilka stannar i hennes närhet fram till det är dags att föda nästa kull efter ett år. Dessa ettåringar kan många gånger ställa till förtret i trafiken och på andra sätt i människans närhet. Under jakten i oktober är en stor del av leksandsjägarna upptagna av den intensiva älgjakten. Många näringar och institutioner står då näst intill lamslagna och fungerar till fullo först när jakten är avslutad och köttet placerats i frysboxen.

En utmärkt exkursion under sommar och hösttid brukar vara att per bil färdas på de små skogsbilvägarna runt om i våra skogar. Nästan aldrig behöver man komma hem lottlös utan kan näst intill räkna med att ha fått se både en och flera av de ståtliga djuren under safarin.

Foto: Gösta Tysk.

BJÖRN

Det kanske verkar lite övermaga att låta Björnen vara med som en representant för däggdjursfaunan i Leksand, men faktum är att det i våra skogar lufsar inte bara en eller två nallar utan flera par.

Troligtvis är det mer än en familj som övervintrar i de iden som finns i kommunen. Arliga rapporter om björnmöten kommer också in under främst bärtider. Många ser säkert en björn i varje råbock som drar över hygget, men idena och spillningen vittnar otvetydigt om att björnen är stationär här. Uppskattningsvis uppgår leksandsstammen till 2 eller 3 familjer som årligen får fram ungar.

Björnarna är den rovdjursfamilj som är minst inriktad på en ren kött-diet. Tanduppsättningen hos björnen liknar i mycket mer växtätarnas än köttätarnas. Under stora delar av året ingår endast vegetabilier i födan. Merparten av våra björnar bygger följdaktligen också upp sin vinterfettreserv med blåbärsdiet.

Under de första vårmånaderna har björnen stora besvär med att hitta lämplig växföda och ofta händer det då att den ger sig på bl.a. älg och ren. Många gånger är den helt inriktad på att jaga i myrstackarna, kanske beroende på att den efter vinterdvalan ej har så mycket ork i rest.

Ungarna föds mitt i vintern, är blinda och hårlösa och väger ungefär som en Ekorre. De små följer sedan sin moder under ett par år och lämnar henne först den 3:e sommaren. Då är det dags för henne att para sig på nytt och skaffa fram nya ungar.

Fram i oktober/november kryper björnen ner i sitt ide. Den kan vara väldigt omsorgsfullt utgrävd i en sluttning, vid en rotvälta eller myrstack, men är ibland tvärt emot, mycket slarvigt gjort. Kanske bara en uppgrävd håla som i stort sett får översnösas och på så sätt täcka björnen.

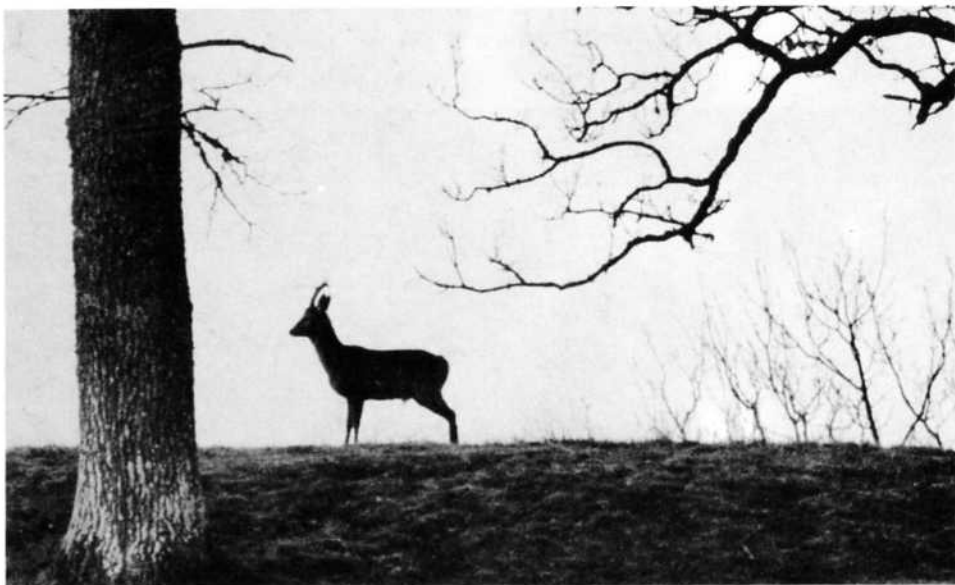
Det är väldigt få förunnat att få se en björn i naturlig miljö. Med lite tur kan man däremot få se resterna av dess framfart.

Björnspåret liknar i mycket en människas fotavtryck, är något mindre och försedd med framåtriktade klomärken. Björnen vässar ständigt sina klor och klösmärken kan ibland ses på träden i reviret.

Vid ett besök hos en björn uppe i Backa by i Rättvik för några år sedan, lade man märke till hur väldigt björnen rumsterade om med marken. Mosstäcket var på stora ytor bortslitet. Troligtvis har björnen där försökt hitta näringsrika sniglar och insektspuppor o.dyl. Björnens avföring är karaktäristisk. Ofta lassar den ur sig stora högar, vilka beroende på årstiden kan innehålla mycket dåligt smälta rester av allehanda vegetabilier.

Troligtvis har björnen ett mycket stort revir. En hjörnhona traskar omkring inom ett relativt begränsat område, medan hanens revirstorlek kanske kan vara flera tusen kvadratkilometer. Det finns således stora ytor att leta på.

Visst är det en tillgång för vår natur att dessa fantastiska däggdjur finns alldeles inpå oss. Björnen är ett mycket fredligt djur som ryggar vid mänsklig närvaro. Syn och hörsel är normalt utvecklad, men framför allt ett förträffligt luktsinne gör att björnen tidigt varseblir människan och håller sig dold.

En präktig bock.

Foto: Lars-Erik Olsson.

Utmärglad efter en svår vinter.

Foto: Gösta Tysk.

RÅDJUR

Med en vikt på ca 30 - 40 kg, är Rådjuret Europas minsta hjortdjur. I likhet med älgen, har rådjursstammen flukturerat starkt genom århundradena. Från att för 100 år sedan ha varit nästan utrotad, ett par tusen djur levde då fritt inom ett litet område i Sydsverige, har stammen i dag växt så att enbart den årliga avskjutningen uppgår till nästan 100 000 djur.

I våra trakter har Rådjuret en relativt sen invandring. Enstaka djur har vandrat norrut genom Bergslagen, men merparten har följt Dalälvens dalgång upp genom Mellansverige.

Idag återfinns rådjuret i alla våra landskap och det har på en anmärkningsvärt kort tid anpassat sig till klimat och nya näringskällor. Rådjuret är en utpräglad örtätare. Under sommar tid lever den nästan enbart på örter som den finner i det öppna landskapet.

En undersökning visar bl.a. att Rallarros är basföda för vissa djur. Rallarrosen är som bekant en av våra hyggens vanligaste växter. Kanske kan expansionen åtminstone delvis härledas till detta speciella födoväl?

Även under vintern letar rådjuret med förkärlek växter som övervintrar under snötäcket. Blåbärsris och Lingon är då stapelföda. Rådjurssstammen har p.g.a. dess ensidiga kostvanor, starkt åderlätits under 80-talets kalla och snörika vintrar.

Den utfodring som blir allt vanligare kring människans bostäder, har inte alls visat sig gynna rådjuren. Tvärt om har sjukdomar och utmärpling varit kännetecknen på de utfodrade djuren, vilka inte alls varit utrustade för att ta emot den föda människan försöker stoppa i dem. Det kan därför vara på sin plats att allvarligt poängtera faran med utfodring av Rådjur.

Rådjuret har visat sig vara en ytterst anpassningsbar individ. För hundra år sedan vistades den nästan enbart i örtrika lundbiotoper, men återfinnes idag i de mest skiftande miljöer.

Hos oss kan den främst under sommartid siktas i all slags öppen terräng. Hyggen är utmärkta skafferier, medan rådjuren under vintern, med förkärlek söker sig till öppna fält och åkrar.

Sommartid lever rådjuren enskilt, familjevis, men vintertid kan man med lite tur få se upp till 30 djur i flockarna. Bra observationsplatser är då fälten vid Björsgrop, i Siljansnäs och vid Gråda.

Rådjuret har en relativt dålig syn, men luktsinnet är desto bättre. Således måste du tänka på vindriktningen när du smyger dig på.

Foto: Gösta Tysk.

RÖDRÄV

överallt såg man spår efter Råven. I nysnön på gårdsplanen, över isarna, målmedvetna tramp med ideliga avhopp från den utstakade kursen, i kräftnatten en blixtnabb vit svansspets ner i diket vid vägen. För bara några år sedan var Råven en av våra vanligaste djurarter. Så sent som 1972 dök den obarmhärtiga skabben upp i landet och har sedan dess spridit sig till alla landskap, öland möjligen förskonat. Under de senaste åren har så gott som hela den Mellansvenska rävstammen drabbats av rävsckabb. Ibland ser man ett friskt exemplar och tror att faran är över, men snart dyker det upp nya rapporter om halvnakna rävar. Eftersom råven rör sig över stora områden och samlas kring kadaver och på andra matnyttiga ställen, sprider sig skabben snabbt från individ till individ. Den oerhörda plåga som måste vara förenad med sjukdomen i dess slutliga fas skall inte närmare beskrivas här, men låt oss hoppas att den parasit som angriper rävpålsen snart gjort sitt och lämnar de få kvarvarande djuren i fred.

Råven är ett mycket vackert djur som trots en stor avskjutning varit listig nog att överleva och bilda en stark stam i Sverige. Råven uppvisar ett mycket komplicerat livsmönster och könen lever ihop inte endast parvis utan uppträder flera vuxna tillsammans under vissa perioder under livet. Ex.vis kan unga honor stanna kvar vid lyan och hjälpa den äldre honan med yngelvården. Säkert har råvens invecklade sociala leverne också varit en starkt bidragande orsak till transporten av rävsckabben.

Precis som ugglorna reglerar råven kullstorleken efter tillgången på föda. Ett normalt år växer det upp ca 4 ungar kring lyan, medan det under extremt gynnsamma år kan vara dubbelt så många ungar i kullen!

Råven lever som allätare. Har den tillgång på färska gnagare så föredrar den nog dessa, men är också begiven på fåglar och fågelägg. På soptippar och avskrädeshögar kan den finna mycket mat. Under bårsåsongen är den fullt upptagen med att försörja sig som vegetarian.

I Leksand lägger vi varje år ut en åtel till de övervintrande örnarna. Kring kadavren hittar vi rävspår som leder till och från köttet. Som en följd av råvens starka tillbakagång har såväl harstam som hönsfågelstammarna i Leksand ökat. I synnerhet för hararna kan det bli ödesdigert om antalet ökar. Olika sjukdomar har tidigare härjat i harstammarna när djuren blivit för många. Låt oss därför hoppas på att råven väldigt snabbt återhämtar sig så att den åter igen kan hålla de kringlevande i schack.

Bäverhygge!

Foto: Gösta Tysk.

BÄVER

Bävorn tillhör ännu en av våra mer exklusiva djurarter. Det är inte allt för många förunnat att få se den stora gnagaren i sin naturliga miljö. Från det att arten återinplanterades på 1920-talet, har den efter några stillsamma decennier blivit något av en karaktärsart vid vissa vatten. År 1873 sköts den sista bävern i landet. Pälsen, köttet och framför allt gället var attraktiva produkter för den jagande befolkningen under de otroligt fattiga årtiondena före sekelskiftet. Den bäverstam som nu finns i landet härstammar från Norge.

Förekomsten i Leksand är främst koncentrerad till låglandet kring älvens dalgång. I Djura socken har den vid flera tillfällen ställt till mycket förtret för markägare och vägsamfälligheter.

För några år sedan ringde Folke Fallgren i Djurås upp mig och sade sig ha sett inte mindre än 19 bävrar vid en rundvandring kring den lilla Histjärn. Jag tog hans uppgifter för allt annat än trovärdiga, men bemödade mig ändå med ett besök vid sjön. Under en kort paddeltur på vattnet hann vi med att se minst 14 individer!

Utvecklingen av bäverstammen har fortsatt och nu i mitten på 80-talet kan man med lite tur få se bäverskallen sticka upp över vattenytan lite varstans i kommunen.

Bävorn lever inte enbart av trädfibrer och bark utan livnär sig under växtsäsongen mest på olika örter. Mot hösten blir träd och sly allt viktigare på matsedeln. Mestadels är det lövträd och sly som gillas, men ex.vis vid Histjärn har många smågranar fällts och barkats av.

Bävorn har utvecklat ett ganska oskyggt beteende. Vid en paddeltur i älven kan man med lite tur komma djuret mycket nära. I Lappmyren, strax söder om det nya bostadsområdet vid Källberget, rumsterar sedan flera år en bäverfamilj som också byggt upp en stor hydda mitt ute på den sankta myren. Till synes utan att bli störda, lever bävern i det "trånga" vattnet mitt ibland rastande hundar och skidåkande barnfamiljer.

Till skillnad från björnen som föder ungar mera sällan, tillåter bävern sina fjolårsungar att vara kvar vid boplatsen även sedan årets kull har fötts. När ungarna är 2 år drivs de bort från sin födelseort och söker sig till egna vatten. Efter en relativt kort dräktighet, c:a 4 månader, föds ungarna i juni. Med lite tur och tålamod kan man få se den fina familjen från lite håll. Tag med dig matsäck och kika-re och placera dig lämpligt utom störavstånd, så kan du få många fina minnen från bäverdammen.

BLOMMOR I LEKSAND

Text: Eyvor och Rolf Troeng.

Foto: Sören Stenberg.
MAJANTHEMUM BIFOLIUM

EKORRBÄR

Ekorrbäret är en lilja och är släkt med Liljekonvalj, Ormbär och Getrams. Den är förmodligen vår mest spridda lilja och den blommar under försommaren. Den finns vanligast i de mossrika barrskogarna över hela landet upp till trädgränsen. Även i lövskog där solen silar ned finner man den. Ekorrbäret är en liten och späd växt men växer ofta i stora bestånd och uppmärksammas därför lätt. Den har också en angenäm doft. Blomklasen ger enfröiga bär, som först är gröngula men så småningom blir klart röda då de mognar om hösten. Hela växten är giftig och påverkar hjärtat. I den folkliga vokabulären har den kallats Hjärtkonvalj eller Skogshjärtblad.

Foto: Sören Stenberg.
BARBAREA VULGARIS

SOMMARGYLLEN

Det är en ganska vanlig växt och tillhör släktet Cruciferae, korsblommiga. Den betraktas väl som ett ogräs, växer på vägkanter, åkrar, avfallsplatser m.m. Den kan bli meterhög. Den har en rikt förgrenad och utbredd blomställning och står redan på försommaren i full blom och når högt över den ännu lågväxta övriga vegetationen. Med sina guldgula blommor gör den verkligen skäl för sitt namn Sommargyllen. Ett annat äldre namn är Vinterkrasse. Man finner rosettbladen friska och gröna under snön. Den har använts som antiskorbutiskt medel, d.v.s. mot skörbjugg och även som föda, särskilt under vintern. Sitt namn Barbarea har den fått efter vinterhelgonet Barbara.

Foto: Rolf Troeng.

KABBLEKA

CALTHA PALUSTRIS

Kabbleka blommar tidigt på våren och är i de nordligaste delarna av landet den första egentliga vårblomman. Den är allmän i diken, kärr och på sanka stränder, där den kan bilda lysande guldgula mattor. Blomman är mycket enkelt byggd och består av fem fria kronblad, som till form och färg är alldeles lika varandra. I blomman kan finnas honungsavsöndring, men den är ej knuten till hylleblad eller ståndare utan det är pistillerna som i en grop hyser de nektarbildande körtlarna. Hela plantan är giftig. Kreaturen undviker den vid betning men giftet sönderdelas vid torkning och i torrfoder kan den därför ingå utan förgiftningsrisk. Ett oljeartat ämne i växten kan också vara hudirriterande. Andra namn på denna växt är Gulnacke och Kärrblomma.

Foto: Rolf Troeng.
TANACETUM VULGARE

RENFANA

Denna blomma har täta kvastar och ser ut som en samling gula knappar. Det är en reslig växt som förekommer på vägkanter och vid bebyggelse. Det senare beroende på att den tidigare odlats som läkeväxt. Den blommar från sommaren och långt in på hösten. Det är en gammal läkemedelsört. Egyptierna använde den som balsameringsmedel för de döda. Den ansågs också vara urin- och svett drivande, magstärkande och lösande. En variant av Renfanen, den krusbladiga, kallas ibland gubbskägg. Den har använts som brännvinskrydda och har en starkt aromatisk doft. Den finns ofta odlad i äldre trädgårdar. Bäst har Renfanen överlevt som färgväxt. Man kan av roten få en vacker grön färg, av bladen en gulgrön och av blommorna en gyllengul eller orangegul ton.

Foto: Rolf Troeng.

GULLPUDRA

CHRYSOPLENIUM ALTERNIFOLIUM

Den blommar tidigt på våren redan i april-maj. Den växer på fuktiga och skuggiga ställen, på översilad mark och vid källdrag och kan därför vara ett bra indicium på var man ska gräva sin brunn. Blommorna är små och oansenliga, men uppmärksammas genom att de sitter i en lysande ockragul blomställning. De omges dessutom av gulgröna stödblad, som liknar kronblad. Frukten öppnar sig vid mognaden till en skål och trots att de är mycket små är de väl synliga tack vare sin vackra rubinfärg och se ut som små gnistrande ädelstenar. Ett gammalt svenskt namn är Mjältört och det tyder på att växten haft medicinsk användning.

SVAMPAR I LEKSAND

Text: Kirka Alexandersson.

Intresset för svamp har ökat de senaste åren. Därför vill jag presentera 5 svampar som är vanliga i Leksandstrakten, alla är lätta att identifiera och svåra att förväxla med någon farlig art. De innehåller smakämnen som gör dem attraktiva som tillskott i matlagningen. Ingen innehåller för människan skadliga mängder av något ämne enligt de forskningsresultat vi idag har tillgång till.

Jag har tagit faktauppgifter ur PLOCKA SVAMP!, ett studiematerial utarbetat av Pelle Holmberg, Hans Marklund och Siw Muskos. Det är också Hans Marklund som ställt de fina bilderna till förfogande.

Foto: Hans Marklund.

SMÖRSOPP

SUILLUS LUTEUS

Kännetecken: Hattens översida är brun och slemmig (vid torka torr och glänsande). Hatthuden sitter löst och är lätt att dra av. Hattens undersida har ett gult rörlager. Den ljusa foten har en ljus ring som krymper och mörknar när fruktkroppen blir äldre. Svampköttet är vitt till ljusgult. Smörsoppen tillhör de svampar som har längsta säsongen. Kan påträffas från mitten av sommaren till dess frosten kommer.

Foto: Hans Marklund.
BOLETUS PINOPHILUS

KARLJOHAN

Kännetecken: Hattens översida är ljusbrun till mörkbrun. Mot kanten är den ojämnt färad. Hattens undersida har ett rörlager som är gråvitt hos knoppar, gult till gröngult hos utvuxna fruktkroppar. Foten är uppsvälld och ljusare än hattens översida, på hela foten finns ett ljust ådernät (tydligast upptill). Svampköttet är vitt (närmast hatt-huden rödbrunt). Smaken är "mild" och svagt söt som rå. OBS! Gallsopp (*Tylopilus felleus*) har besk smak.

Det finns flera närstående arter Karljohan, alla goda matsvampar. Den har ofta flera "toppar" under sin långa säsong. Vissa år kan det vara mycket gott om Karljohan, s k "Karljohan-år", andra år kan den vara ovanlig eller helt saknas.

Karljohan angrips ofta av en parasitsvamp. Hatten hos en angripen fruktkropp slutar att växa medan däremot foten sväller upp ovanligt mycket. Hela svampen blir överdragen av en vit hinna. Efter en tid blir hinnan guldgul och hela fruktkroppen blir mycket lös och illaluktande och helt oduglig.

Foto: Hans Marklund.

SANDSOPP

SUILLUS VARIEGATUS

Kännetecken: Hattens översida är brungul med mörka prickar "fräknar". Undersidan har ett tätt rörlager som är mörkare än översidan. Foten är slät och har samma färg som hattens översida. Svampköttet är blekgult till svagt orange och ofta rött längst ner i foten. Vid snitt och skador blir svampköttet ofta blåfärgat (blånar). Smak: Något "syrlig".

En anledning till att Sandsoppen inte varit så populär som matsvamp tidigare är just att den blånar när man bryter eller skär i den. Men, inte alla svampar blånar, man kan plocka exemplar som växer alldeles intill varandra av vilka den ena blånar ordentligt och den andra inte visar någon färgförändring alls.

Sandsoppen växer i tallskog och särskilt i hållmarkskog bland renlav kan den vara mycket vanlig. Har stigit i popularitet under de senaste åren, och är en bra tillförlitlig matsvamp. Smaken förfinas avsevärt om svampen torkas.

Foto: Hans Marklund.

TRATTKANTARELL

CANTHARELLUS TUBAEFORMIS

Kännetecken: Hattens översida är ljus till mörkt gråbrun. Hatten är trattformig. Hattens undersida har tydliga, gulgråa, glesa och grenade åsar som går ner på foten. Färggränsen mellan hattens undersida och foten är relativt skarp hos utvuxna fruktkroppar. Foten är smal och brungul till gul (det gula tydligast nedtill). Foten är oftast ihålig. Svampköttet är tunt och ljusgult till brungult.

Trattkantarellen är en senhöstsvamp och växer i mossig barrskog, gärna bland blåbärsris. Kan vara svår att upptäcka i den täta markvegetationen genom att den gråbruna hattovansidan smälter in i markens färger. Den växer oftast i stora grupper, små och stora fruktkroppar tätt intill varandra. Ibland bildar den hela "mattor" över stora områden. Trattkantarellen kan plockas i fruset tillstånd på senhösten. Dessa svampar bör man ta hand om så fort man kommer in i värmen och de börjar tina. Frysta friska Trattkantareller som tinat, är ej lämpliga att torka men kan i övrigt användas som vanligt. Annars går Trattkantarellen utmärkt bra att torka.

Foto: Hans Marklund.

SOTVAXSKIVLING

HYGROPHORUS CAMAROPHYLLUS

Kännetecken: Hattens översida är mörkbrun med svarta strimor från mitten till kanten. Hattens undersida har vita till ljusgråa, glesa och vaxartade skivor. Foten är ljusbrun. Svampköttet är vitt och trådigt. Lukten påminner om honung.

Växer i gles barrskog i mossa och lav, gärna bland blåbärsris i stenig och kuperad terräng. Tidig höst till sen höst kan den förekomma i stora samlingar, dock är den ofta angripen av larver. Hela fruktkroppen är användbar i matlagningen (även skivorna). Torkad Sotvaxskivling behöver endast en halvtimmes blötläggningstid.

Till sist en liten uppmaning: Tillaga aldrig annan svamp än den du med 100% säkerhet vet är lämplig till matlagning enligt senaste rön.

Ät aldrig mycket av en svamp som du äter för första gången. Anrätta och ät endast fräscha svampar och svamprätter. (Färsk svamp har dålig hållbarhet och bör rensas och tillagas snarast möjligt efter plockning).

Väl mött ute i svampskogen! Kirka.

FJÄRILAR I LEKSAND

Text: Anders Ståhl.

Foto: Sören Stenberg.

MAKAONFJÄRIL

PAPILIO MACHAON

Hör till de s.k. Riddarfjärilarna, d.v.s. fjärilar med långa utskott på bakvingarna. Makaonen är tämligen allmän i hela landet. I syd-Sverige kan två generationer per sommar förekomma. Fjärilen är en duktig flygare och den segelflyger mestadels. Toppfarten ligger på ca 4 m/s. En intressant detalj är att Makaonen "patrullerar av" ett bestämt område då den flyger. Detta beteende kan eventuellt vara revirhävdande.

Foto: Sören Stenberg.

NÄSSELFJÄRIL

AGLAIS URTICAE

Flyger från maj i en eller två generationer. övervintrande ex. flyger tidigt på våren. De övervintrar ofta inomhus, på vindar och i källare. Äggen läggs i klumpar på nässlornas toppskott. Larven lever sedan på nässlor och härifrån kommer ju också fjärilens namn. Nesselwächterfinnen finns över en stor del av jordklotet, från Västeuropa till Japan.

Foto: Sören Stenberg.

PAFAGELÖGA

INACHIS IO

Har ett liknande levnadssätt som Näselfjärilen. Av många ansedd som vår kanske vackraste dagfjäril, och det måste man ju hålla med om. De stora ögonfläckarna på vingarna fungerar som ett skydd för fjärilen. När den blir oroad av t.ex. en fågel, faller den ut vingarna och visar "ögonen" och driver på så sätt iväg angriparen.

Foto: Sören Stenberg.

AMIRAL

VANESSA ATALANTA

Känd för sina långa vandringar från Nordafrika upp till våra breddgrader. Framåt sensommaren är den ej så ovanlig här i Leksand. Säkrast ser man den i fruktträdgårdar där den suger i sig från fallfrukten. Amiralen kan inte övervintra i Leksand.

Foto: Sören Stenberg.

TISTELFJÄRIL

VANESSA CARDUI

Är liksom Amiralen en vandringsfjäril. Vissa år förekommer den allmänt, andra år kan den vara sällsynt. Inte heller Tistelfjärilen kan övervintra i vårt land. Vandringsen kan bli mycket lång. Man har hittat exemplar på Island, och då ska man tänka sig att fjärilen flugit från Nordafrika, över Medelhavet, Alperna, Europa och slutligen Atlanten.

ANDRA SMA KRYP

Teckn. och text: Anders Ståhl.

JUNGFURU MARIE NYCKELPIGA

Allmän i hela Sverige.
Larverna äter bladlöss.

RÖD STACKMYRA

Allmän från Skåne till Lappland.
Deras stackar kan bli två meter höga.

BLÅ JUNGFRUSLÄNDA

Vid sjöar och åar. Allmän.
Hannen blågrön och honan brunaktig.